

Heiðursrit

Ármann Snævarr 1919–2010

Ritstjóri: Þórhildur Líndal

Bókaútgáfan Codex og Rannsóknastofnun Ármanns Snævarr um fjölskyldumálefni

Reykjavík 2010

Bókarumfjöllun

Heiðursrit – Ármann Snævarr 1919–2010 er viðamiklitt rit um fjölskyldumál. Höfundar eru fjölmargir og greinarnar fjalla um ólíka þætti sem allar tengjast mállefnum fjölskyldunnar. Í upphafi bókarinnar eru birt eftirmæli um Ármann Snævarr sem rituð eru af fólki sem þekkti hann persónulega og í starfi. Þannig er okkur, sem ekki fengum að kynna honum

nema af afspurn og gegnum skrif hans, gefin innsýn í líf þessa merka fræðimanns þar sem réttisýni og umhyggja fyrir manneskjum, stórum og smáum, réðu för.

Efni bókarinnar snertir afar mörg og ólík svið fjölskyldulífs og má flokka efni hennar í nokkur þemu. Í fyrsta lagi er um að ræða greinar sem tengjast lögfræðilegum þáttum sambúðar, hjúskapar og eignaréttar. Í þessum flokki má meðal annars nefna grein eftir Ármann sjálfan, „Upphaf borgaralegra hjónavígslna á Íslandi“, sem honum auðnaðist ekki að ljúka við en dóttir hans, Valborg Þ. Snævarr, bjó hana til prentunar. Einnig er hér að finna grein eftir Ármann um óvígða sambúð og aðra um ein hjúskaparlög fyrir alla. Þar er varpað ljósi á baráttu einstaklinga fyrir því að fá að eiga þann sem maður elskar og þær ólíku reglur og möguleika sem löggjafinn hefur skapað. Náskyldar þessum greinum eru tvær greinar um slit hjúskapar og sambúðar og samband einstaklinga innan fjölskyldunnar eftir það.

Í öðru lagi er um að ræða greinar sem fjalla um siðferðilegar og lagalegar spurningar sem tengjast breyttum möguleikum til barneigna í ljósi nýrra tækni framfara. Ástríður Stefánsdóttir og Vilhjálmur Árnason varpa fram spurningum og vangaveltum um nokkrar hliðar þessara viðkvæmu og að mörgu leyti lítt könnuðu möguleika. Þetta er líklega sá þáttur fjölskyldumála sem nú er einkum fjallað um og mörg siðferðileg og lagaleg vafamál enn óleyst.

Allmargar greinar tengjast stöðu barna og barnavernd. Má þar nefna umfjöllun um það hvernig hugtakið *sifjaspell* hefur haft ólíka merkingu innan félags-

vísinda og lögfræði. Í grein Heiðu Bjargar Pálmadóttur er fjallað um rétt barna til að njóta verndar gegn líkamlegu ofbeldi og færð rök fyrir þeirri skoðun að þar til nýlega hafi líkamlegt ofbeldi gegn börnum ekki verið litið jafn alvarlegum augum og ofbeldi gegn fullorðnum. Guðrún Kristinsdóttir beinir athyglinni að fjölskyldugerð, sem hefur verið nær ósýnileg í opinberri umræðu, fósturfjölskyldunni. Á hverjum tíma dvelja rúmlega 500 börn hjá fósturfjölskyldum og því er rík ástæða til að beina sjónum að þeim og spyrja á hvern hátt hægt sé að tryggja hag fósturbarna sem best og styðja fjölskyldurnar til þess að svo megi verða. Í þennan sama flokk má einnig setja grein Dóru S. Bjarnason, „Reynsla foreldra af því að eiga fatlað barn á Íslandi 1974–2007“. Þó að hér sé horft til fjölskyldna fatlaðra barna er athyglisvert að sjá hve margt af því sem kemur fram er samhljóða niðurstöðum ýmissa rannsókna í barnavernd og hve baráttu foreldra fatlaðra barna og barna sem barnaverndarnefndir fjalla um eiga margt sameiginlegt. Dæmi um þetta eru samskipti mæðra við fagfólk sem þurfa iðulega að viðurkenna sýn fagfólksins og vera samvinnuþýðar til að fá viðunandi aðstoð fyrir börn sín en það er efni sem Sally Holland hefur t.d. skrifað um í bók sinni *Child and Family Assessment in Social Work Practice* (2004). Annar sameiginlegur þáttur þessara málaflokka er staða fedra, sem eru oft og tíðum afskiptir og einmana.

Loks eru í ritinu greinar sem falla utan þessara flokka og þar er meðal annars fjallað um samskipti, lögfræði og réttlæti, rétt hvers einstaklings til nafns og lögfræðilegar vangaveltur um það hver geti tekið ákvörðun fyrir einstaklinga sem ekki eru lengur færir til þess vegna veikinda. Guðný Björk Eydal skrifar um þróun fjölskyldustefnu og spyr hvort og með hvaða hætti þróun í sífjarétti hafi haft áhrif á þróun annarra þátta fjölskyldustefnunnar. Hún fjallar um það hvernig ólíkir þættir fjölskyldustefnu hafa þróast á Norðurlöndum og dregur fram styrkleika og veikleika í þróun þeirra mála hér á landi. Sigrún Júlíusdóttir og Sigurveig H. Sigurðardóttir segja frá tveimur óháðum rannsóknum í greininni „Fjölskyldusamskipti – ungt fólk og aldraðir“ og veita þar innsýn í samskipti ungmenna við afa og ömmu. Í niðurstöðunum kemur m.a. fram að báðar kynslóðirnar leggi áherslu á þessi tengsl sem veita unga fólkinu mikilvægt veganesti á lífsleiðinni og veita eldri kynslóðinni gagn og gleði. Höfundar álykta að gefa þurfi frekari gaum að þessu í löggjöf, félagsráðgjöf og víðar.

Ármann Snævarr var vel þekktur fræðimaður á Norðurlöndum og víðar eins og fram kemur í ritaskrá

hans sem birt er aftast í bókinni. Því fer vel á að birta greinar eftir erlenda samstarfsmenn hans sem kynna fyrir okkur ólíka sýn á nokkrar hliðar fjölskyldumála. Það er líka gert í grein Magnúsar Thoroddsen, „Réttarstaða kvenna í hjúskap í Saudi-Arabíu“.

Höfundar bókarinnar eru 25 og koma víða að úr fræðaheiminum svo sem úr félagsráðgjöf, heimspeki, hjúkrunarfræði og lögfræði. Segja má að þessi miklu fjöldi höfunda sé bæði veikleiki og styrkleiki bókarinnar. Annars vegar leiðir það til þess að ekki er unnt að fjalla ítarlega um einstaka þætti fjölskyldulífs. Hins vegar sýnir þetta vel þá breidd sem finna má á vettvangi fjölskyldumála og undirstrikar það að málefni fjölskyldunnar eru ekki „eign“ einnar ákveðinnar fagstéttar eða fræðigreinar heldur koma margir hópar sérfræðinga að þeim málum á einn eða annan hátt. Ragnheiður Sophusdóttir leggur áherslu á þetta í grein sinni „Málsmeðferðarreglur í sífjamálum hjá sýslumanni“. Hún bendir á hvernig breytt vinnulag hefur leitt til betri lausna fyrir börn og foreldra þeirra þegar ósætti ríkir um forsjá eða umgengni og unnið er að lausn mála eftir aðferðum sáttameðferðar. Hún leggur áherslu á að fleiri en lögfræðingar þurfi að koma að málum og nefnir sérstaklega félagsráðgjafa og sálfræðinga. Í áhugaverðri grein, „Þróun meðferðar: Markviss stuðningur við fjölskyldur á bráðageðdeildum“, eftir hjúkrunarfræðingana Eydísi Kristínu Sveinbjarnardóttur og Erlu Kolbrúnu Svavarsdóttur, er fjallað um mikilvægi þess að skoða aðstæður fjölskyldunnar í heild þegar einhver innan hennar veikist. Þetta sjónarhorn er félagsráðgjöfum vel kunnugt, enda er það eitt aðalmerki fagsins að skoða aðstæður einstaklingsins ætíð út frá heildarsýn eins og kemur til dæmis fram í grein Láru Björnsdóttur frá 2006, „Heildrænt skipulag heilbrigðis- og félagsþjónustu“. Við þróun verkefna af þessu tagi má líka spyrja hvort ekki sé þörf á fjölþættri fagþekkingu og aðkomu fleiri faghópa?

Sjálf sakna ég þess að hér er hvergi fjallað um ættleiðingarmál, bæði vegna þess að mikil umræða hefur verið um þann málaflokk að undanförunu og ýmsar spurningar um framkvæmd ættleiðinga hafa verið settar fram. Raunar er þetta málaflokkur sem Ármann Snævarr lét sér annt um, enda varð hann einna fyrstur manna hér á landi til að fjalla um ættleiðingarmál árið 1959 í *Tímariti lögfræðinga*. Það hefði því verið fróðlegt að skoða hvernig þróun þessara mála hefur verið frá því að hann lét þau fyrst til sín taka og til dagsins í dag. Aðrir myndu nefna önnur atriði sem vel ættu heima hér en í riti sem þessu er óhjákvæmilegt að einhverjir þættir verði útundan.

Heiðursrit – Ármann Snævarr 1919–2010 er gagnleg, fróðleg og skemmtileg bók fyrir nemendur í fjölmörgum greinum, þá sem koma á einhvern hátt að málefnum fjölskyldna í störfum sínum og einnig forvitnileg fyrir alla þá sem vilja kynna sér ólíkar hliðar og sjónarhorn á því sviði.

Anni G. Haugen

lektor í félagsráðgjöf, Háskóla Íslands

Nauðgun-tilfinningaleg og félagsleg hremming

Rannsóknarviðtöl við 24 konur

Höfundur: Sigrún Júlíusdóttir

Útgáfa: Sigrún Júlíusdóttir, Háskólaútgáfan og RBF, 2011, bls. 129.

ISBN: 978-9979-54-922-2

Bókarumfjöllun

Bókin *Nauðgun* eftir Sigrúnu Júlíusdóttir prófessor í félagsráðgjöf við Háskóla Íslands er endurunnin bók sem Sigrún gaf út fyrst undir nafninu *Hremmingar* árið 1988. Bókin hefur fengið áhrifamikinn titil í endurskoðaðri útgáfu með nýjum inngangskafla, þá hefur efnið verið stýtt og umbætt auk nýs formála og viðauka sem fylgja nýrri útgáfu. Í bókinni er sagt frá rannsókn á reynslu tuttugu og fjögurra kvenna, sem voru fórnarlömb nauðgunar. Rannsókn Sigrúnar var liður í vinnu nauðgunarmálanefndar sem var starfrækt að tilstuðlan stjórnvalda á þessum tíma. Formála að nýju útgáfunni skrifar Guðrún Jónsdóttir, félagsráðgjafi, talskona Stígamóta. Viðaukana skrifa þær Guðrún Agnarsdóttir, læknir um Þjónustu Neyðarmóttöku vegna nauðgunar og Svala Ísfeld Ólafsdóttir, lögfræðingur um lagabreytingar á tímabilinu, sem ber nafnið „Mannorð mitt var hreint fram að þessu“.

Í bókinni greinir Sigrún frá því hvernig hún hóf vinnu í þessum málaflokki sem félagsráðgjafi á geðsviði LSH og jafnframt sem sjálfstætt starfandi meðferðaraðili. Sigrún talar um áfallavinnu með einstaklingum og hjónum þar sem unnið var með afleiðingar kvenna af kynferðislegu ofbeldi. Markmið rannsóknarinnar var að fá heildarmynd af

persónulegri reynslu kvenna, þ.e. af tilfinningalegri og huglægri upplifun þeirra af atburðinum sjálfum, almennum og persónulegum viðhorfum, reynslu af málsmeðferð og líðan þeirra í kjölfarið. Tilgangurinn var annars vegar að fá greinargóðar upplýsingar af þeirri hlið sem snýr að konunni sjálfri og gætu stutt við tillögur um úrbætur á meðferð nauðgunarmála. Hins vegar að leitast við að dýpka skilning og öðlast þekkingu á tilfinningum og sýn kvenna sem sætt höfðu nauðgun.

Í upphafi bókarinnar gerir Sigrún grein fyrir aðferðafræðinni sem notuð var við gagnasöfnun og úrvinnslu. Beitt var eiginlegri aðferð sem þótti framandleg á þeim tíma en hefur unnið sér viðurkenndan sess innan félagsvísinda í dag. Siðfræðileg sjónarmið voru tilgreind og komið inn á þann vandasama þátt að öðlast nýja þekkingu í þessum viðkvæma málaflokki þar sem viðmælandinn í rannsókninni hefur orðið fyrir sálrænu áfalli. Fjallað er um hugtakið nauðgun og þá hugmyndafræði sem notuð hefur verið til að skýra hugtakið. Markmið rannsóknarinnar var skýrt og hvernig úrtakið var valið.

Niðurstöðukafla bókarinnar þar sem fjallað var um aðdraganda nauðgunarinnar og eftirmála er vel útfærður og kom sjónarhorn kvennanna vel til skila. Athyglisvert er að meirihluti kvennanna lýsa reynslu sinni á þann hátt að þær hafi óttast um líf sitt sem er eitt af grundvallar greiningarviðmiðum fyrir áfallastreituröskun (PTSD). Sjálfri árásinni er lýst ásamt hegðun nauðgarans sem í flestum tilfellum er mjög erfitt fyrir konurnar að endursegja. Farið er yfir fyrstu viðbrögð kvennanna við árásinni og síðan viðbrögð þeirra í kjölfarið. Lýsingar kvennanna af þeirri þrautagöngu sem fylgdi í kjölfar nauðgunnar þegar þær leituðu sér aðstoðar í heilbrigðiskerfinu og hjá lögreglu koma vel fram, og er áhugavert að sjá hvað miklar framfarir hafa átt sér stað hjá báðum aðilum. En vinna og tillögur nauðgunarmálanefndarinnar voru stór þáttur í þeim framförum sem áttu sér stað á þeim tíma sem rannsóknin var unnin. Viðaukar Guðrúnar Agnarsdóttur og Svölu Ísfeld Ólafsdóttur gefa bókinni aukið vægi sem heimild í nauðgunarmálum dagsins í dag. Bókin *Nauðgun* er þörf lesning fyrir allt fagfólk sem kemur að málefnum fórnarlamba kynferðislegs ofbeldis og á því miður jafnmikið erindi og 1988. Bókin er að mínu mati mikilvægt innlegg í málaflokkinn og endurspeglar nauðsyn þess að halda umræðunni um kynfrelsi kvenna vakandi.

*Ragna Björg Guðbrandsdóttir
félagsráðgjafi, MSW.*

Hinn launhelgi glæpur

Kynferðisbrot gegn börnum

Ritnefnd: Bryndís Björk Ásgeirsdóttir, Davíð Þór Björgvinsson, Geir Gunnlaugsson og Hrefna Ólafsdóttir

Reykjavík, Háskólaútgáfan 2011

561 bls. ISBN 978-9979-54-911-6

Bókarumfjöllun

Hinn launhelgi glæpur í ritstjórn Svölu Ísfeld Ólafsdóttur fjallar, eins og undirtitill bókarinnar gefur til kynna, um kynferðisbrot gegn börnum frá ýmsum sjónarhornum. Alls eru 23 greinar í ritinu, þar af 13 ritrýndar. Má segja að sú þverfaglega nálgun sem farin hefur verið sé styrkur ritsins og leiði okkur til dýpri skilnings á viðfangsefninu eins og Ragna Árnadóttir, fyrrverandi dómsmála- og mannréttindaráðherra, segir í formála sínum. Alls koma 27 höfundar að ritinu, bæði fræðimenn og leikmenn, og eykur það fjölbreytni þess. Þar er fjallað um viðfangsefnið á forsendum ólíkra fræðigreina, svo sem afbrotafræði, félagsfræði, félagsráðgjöf, hjúkrunarfræði, læknisfræði, lögfræði, sálarfræði, uppeldisfræði og af sjónarhóli leikmanna. Ritið skiptist í þrjá þætti sem fjalla um efnið frá ýmsum sjónarhornum. Fyrsti þáttur varðar löggjöf og málsmeðferð, annar þáttur fjallar um þolendur og sá þriðji um gerendur.

Í fyrsta þætti ritar Davíð Þór Björgvinsson, dómari við Mannréttindadómstól Evrópu, athyglisverða grein þar sem hann gerir grein fyrir helstu alþjóðlegu skuldbindingum Íslands sem skipta máli um vernd barna gegn kynferðislegu ofbeldi. Svala Ísfeld Ólafsdóttir lektor við lagadeild Háskólans í Reykjavík skrifar grein þar sem hún varpar ljósi á þróun og viðhorfsbreytingar sem hafa orðið í þessum málaflokki undanfarin ár. Þakkar hún m.a. Thelmu Ásdísardóttur fyrir að hafa vakið þessa umræðu með útgáfu bókar sinnar, *Myndin af pabba*. Stefán Eiríksson, lögreglustjóri á höfuðborgarsvæðinu nefnir sína grein „Rannsókn kynferðisbrota gegn börnum“. Í henni fjallar hann almennt um rannsóknir á sakamálum og sérstaklega um rannsóknir kynferðisbrota gegn börnum. Í þessum þætti er einnig að finna þrjár greinar eftir Símon Sigvaldason, héraðsdómara, Ragnheiði Bragadóttur, prófessor við lagadeild

Háskóla Íslands, og Hjört O. Aðalsteinsson, dómstjóra, þar sem þau nálgast efnið frá þremur ólíkum sjónarhornum. Símon gerir grein fyrir meginreglum og álitaeftum tengdum sönnunum í sakamálum sem varða rannsóknir og meðferð mála þar sem grunur leikur á að framið hafi verið kynferðisbrot gegn barni. Ragnheiður spyr hvort gagnrýni almennings á of vægar refsingar í kynferðisbrotum gegn börnum eigi við rök að styðjast og sýnir fram á þróun í þá átt að refsingar í þessum málum hafi þyngst. Loks fjallar Hjörtur um miskabætur fyrir kynferðisbrot gegn börnum og um hið mikilvæga hlutverk réttargæslumanna. Það vekur lesanda von að flestir höfundar í þessum þætti enda greinar sínar á því að staðfesta að við séum á réttri leið í erfiðum málaflökki.

Í öðrum þætti er fjallað um þolendur með áherslu á ofbeldi, meðferð og forvarnir. Geir Gunnlaugsson, landlæknir, byggir grein sína á þremur rannsóknum um ofbeldi gagnvart börnum á Íslandi og leggur áherslu á að efla þurfi forvarnir til að börn alist ekki upp við ofbeldi. Hrefna Ólafsdóttir, félagsráðgjafi og lektor við HÍ, tekur í rannsókn sinni á öllum helstu þáttum kynferðislegrar misnotkunar á börnum og eru niðurstöður hennar í samræmi við aðrar rannsóknir, þ.e. að 17% barna hafi mátt þola kynferðislega misnotkun. Það vekur manni ugg að fram kemur í grein Hrefnu að þegar bornar eru saman rannsóknir um kynferðislega misnotkun fyrir og eftir 1994, er nánast enginn munur á tíðni brota af þessu tagi þrátt fyrir mikla forvarnarvinnu víða um lönd. Í grein sinni kemst Bryndís Björk Ásgeirsdóttir, sálfræðingur og lektor við HR, að þeirri niðurstöðu að ríflega fjórðungur ungmenna í framhaldsskólum á Íslandi hafi orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi af einhverju tagi fyrir 17 ára aldur. Sæunn Kjartansdóttir, sálgreinir og stofnandi Miðstöðvar foreldra og barna, heldur áfram þessa braut en fer enn neðar í aldri og skrifar um afleiðingar kynferðisofbeldis gegn ungum börnum með langvarandi skaða, bæði líkamlegum, vitsmunalegum og tilfinningalegum. Verður maður að vera henni sammála um að því miður sé veruleikinn oft lygilegri en nokkur skáldskapur. Í síðustu greininni um ofbeldi fjalla svo hjúkrunarfræðingarnir, Sigrún Sigurðardóttir og Sigríður Halldórsdóttir, prófessor við Háskólann á Akureyri, um hina þöglu þjáningu sem kynferðislegt ofbeldi hefur í för með sér. Þær byggja greinina á viðtölum við einstaklinga sem orðið hafa fyrir ofbeldi af þessu tagi og gera reynslu þeirra lesandanum sýnilega á átakanlegan hátt. Eftir að hafa farið í gegnum þessar tilfinningalegu erfiðu greinar

eru næst fyrir fjórar greinar sem gefa von. Fyrst rita sálfræðingarnir Berglind Guðmundsdóttir og Sólveig Evertsdóttir um það hvernig hugræn atferlismeðferð getur nýst börnum með áfallastreituröskun í kjölfar kynferðisofbeldis. Bragi Guðbrandsson, forstjóri Barnaverndarstofu, tekur svo við boltanum og fjallar um þær brýr sem byggðar hafa verið með tilkomu Barnahúss og þau áhrif sem tilkoma þess hefur haft. Er áhrifaríkt að sjá hvernig gárurnar berast áfram eins og dæmin um útbreiðslu barnahúsálíkansins á Norðurlöndum og raunar í Evrópu allri sanna. Ólöf Ásta Farestveit ritar síðan um Barnahús sem hún veitir forstöðu, tildrög þess, stofnun og yfirlit um starfsemina. Þau Bragi minna á þá mikilvægu hugmyndafræði að í þessum málum eigi vel ferð barnanna að vera okkur sérfræðingum að leiðarljósi. „Neyðarmóttaka vegna nauðgunar“ er áhrifarík grein eftir Guðrúnu Agnarsdóttur lækni og Eyrúnu B. Jónsdóttur umsjónarhjúkrunarfræðing. Þar lýsa þær sögu, starfi og þróun neyðarmóttökunnar og leggja mikla áherslu á samstarf ólíkra fagstétta innan heilbrigðisstéttar, félagsþjónustu og réttarkerfis. Eftir lestur þessara greina er mér hálf órótt og þegar kemur að næstu grein er eins og ég klofni í tvennt. Annars vegar verð ég reiður af því að Thelma Ásdísardóttir minnir mann á að það eru raunverulegar manneskjur á bak við alla þessa tölfræði, manneskjur sem oft eru börn þegar óhugnaðurinn á sér stað. Hins vegar verð ég óheyrilega stoltur yfir því að þessi hugrakka kona skuli hafa skrifað bók um óhugnaðinn, bók sem hefur verið ómetanlegur stuðningur fyrir svo marga og vakið aðra upp af værum blundi. Thelma skrifar um muninn á því að „lifa“ og að „lifa af“ og segir einnig frá því hvernig hún vann sig í gegnum þetta víti. Það hefur djúp áhrif á mig að Thelma skuli trúá því að það sé til „líf“ eftir kynferðislegt ofbeldi. Á eftir þessari áhrifaríku grein koma þær stöllur frá Barnaheillum – Save the Children, Petrína Ásgeirsdóttir, félagsráðgjafi og framkvæmdastjóri, og Margrét Júlía Rafnsdóttir, verkefnastjóri, og tala um þá vá sem jafn stórkostlegur hlutur og Internetið getur haft í för með sér. Heiti greinarinnar segir eiginlega allt, „Það er einsog þeir séu í herberginu og hvetji til ofbeldis gegn mér“. Þar er fjallað um myndbirtingar á Netinu af börnum sem beitt eru kynferðislegu ofbeldi eða þau sýnd á kynferðislegan hátt og m.a. sagt frá athyglisverðri ábendingarlínu fyrir þá sem vilja tilkynna myndefni af þessu tagi á Netinu. Sú staðreynd að lítið er fjallað um vernd barna gegn kynferðislegu ofbeldi í háskólum á Íslandi kemur á óvart, en svo virðist sem

aðeins Félagsráðgjafardeild HÍ sinni þessum mikilvæga þætti í menntun fagfólks sem vinnur með fólk. Grein framkvæmdastjóra samtakanna Blátt áfram, Sigríði Björnsdóttur, er eðlilegt framhald umræðunnar um menntun, en hún fjallar um þá fræðslu sem þessi grasrótarsamtök hafa boðið upp á fyrir börn og fullorðna um árabíl. Að lokum er í þessum þætti stutt grein eftir Katrínu Oddsdóttur, lögfræðing og stjórnarformann í samtökunum Réttindi barna, þar sem hún segir frá skemmtilegri leið til að kynna og bera fram forvarnir. Forvarnarteiknimynd fyrir börn um kynferðisofbeldi er áhugaverð leið sem mótvægi gegn því magni af röngum skilaboðum sem börn fá í gegnum Netið.

Þá er komið að þriðja þætti bókarinnar og eftir þann tilfinningalega öldugang sem áður var lýst er mér skapi næst að sleppa þessum kafla. En ekki gefast upp, haldið áfram því að hér er að finna áhugaverðar greinar. Fyrstur ritar Helgi Gunnlaugsson, prófessor í félagsfræði við HÍ, um viðhorf okkar til kynferðisbrota og óttann við gerendur í slíkum málum. Hann minnir á þá staðreynd að gerendur eru ekki ókunnug „skrímsli“ í mannsmynd heldur yfirleitt „skrímsli“ sem börnin þekkja. Helgi snertir m.a. á viðkvæmu máli sem er meðferð og jafnvel sáttamiðlun í kynferðisbrotamálum. Því næst koma tvær greinar sem fjalla um mat og meðferð geranda í kynferðisbrotamálum. Annars vegar grein sálfræðingsins Ólafs Arnars Bragasonar um unga gerendur og hins vegar grein Önnu Kristínar Newton sálfræðings og Þórarins Viðars Hjaltasonar, sálfræðings hjá Fangeisismálastofnun, sem skoða málið út frá fullorðnum gerendum. Í báðum þessum greinum koma fram þær upplýsingar að ítrekunartíðni kynferðisbrota sé lægri en tíðni annarra brota og okkur gefin von um að unnt sé að veita gerendum í kynferðisbrotamálum meðferð. Síðasta grein ritsins er eftir Aron Pálma Ágústsson og heitir „Í fjötrum fortíðar – fangi númer 898648“. Mér þykir þessi grein óþægileg og hefði hún að skaðlausu mátt missa sín. Þó ber að meta að hér er gefin nokkur innsýn í heim þeirra sem dæmdir eru af dómskerfi og almenningsáliti.

Hvert er þá heildarmat mitt af þessu riti? Kannski er besta lýsingin öldugangur eða fjallanga. Fyrst koma erfiðar brekkur, langar greinar um ekki auðlesin málefni, miklar tilvitnanir í dóma, tölfræði og reynslu annarra landa. Þetta er engu að síður hollur lestur fyrir allt fagfólk. Haldið út, drukknið ekki í tölfræðinni, lesið áfram, klífið fjallið því að fram undan er sléttlendi með miklu útsýni þar sem við

göngum inn í veruleika rannsókna um ofbeldi og það tekur á að sjá allar þessar tölur um ofbeldi gegn börnum og fullorðnum. Eftir þennan erfiða kafla skín sólin á ferðalanginn um stund þegar farið er að fjalla um meðferð fyrir börn og þar getum við verið stolt af Barnahúsinu okkar en ég hef áhyggjur af niðurskurðinum í kringum neyðarmóttökuna. Við lestur greinanna er viss hætta á að verða ónæmur á allar þessar tölur og frásagnir. En við frásögn Thelmu er maður minntur á að um raunverulegt fólk er um að ræða. Eftir þann lestur koma greinar sem sýna að til er fólk sem lætur sig málið varða og sólin brýst aftur fram úr skýjunum. Þá opnast kaflinn um gerendur og svartar regnskúrur hrannast upp í höfði manns. Þá er fjallað um mikilvægi fræðslu, forvarna og faglegrar vinnu með gerendur, allt málefni sem gefa manni von um að margt sé hægt að gera og fullvissu þess að hægt sé að gera betur.

Greinarnar í bókinni eru mislangar og misfræðilegar, sumar eru ritrýndar og byggðar á ítarlegri rannsóknarvinnu, aðrar eru hugleiðingar einstaklinga eða frásögn grasrótunnar. Ég sakna Stígamóta, finnst ekki hægt að setja fram svo mikið efni um kynferðislegt ofbeldi án þess að þau ágætu samtök séu varla nefnd á nafn. Ég hef líka áhyggjur af því að ruglingur geti orðið í kringum notkun greinarhöfunda á hugtökum eins og kynferðislegt ofbeldi og kynferðisleg misnotkun. Þykir eins og stundum lædist þar inn hugtök eins og t.d. áreitni. Einnig þykir mér að fara þurfi varlega við að birta frásagnir einstaklinga sem enn hafa ekki unnið úr reynslu sinni. Eftir að hafa lesið allt ritið virðist mér boðskapurinn vera sá að við séum á góðri leið með margt sem snýr að þessum málaflokki en að ekki megi sofna á verðinum. Sparnaður á einum stað verður aðeins til þess að einhvers staðar annars staðar þurfa aðrir að gjalda miklu meira í formi peninga eða þjáninga. Þetta er gott rit sem ætti að geta náð til allra sem vinna við þennan málaflokk, kenna hann eða hafa áhuga á honum.

Páll Ólafsson félagsráðgjafi M.Sw. og sviðstjóri ráðgjafar- og fræðslusviðs Barnaverndarstofu.

Velferð barna, gildismat og ábyrgð samfélags

Ritstjórar: Salvör Nordal, Sigrún Júlíusdóttir og Vilhjálmur Árnason
Háskólaútgáfan. Reykjavík 2010

Bókarumfjöllun

Vert er að vekja athygli á þessari bók sem beinir sjónum að lífs-gildum og börnum, viðfangsefni sem skipta sköpum um fram-tíðarhorfur hvers samfélags, ekki síst á viðsjárverðum tímum.

Bókin sjálf er snotur; frá-gangur góður, falleg kápa, létt og fer vel í hendi. Hún kom út árið 2010, tveimur árum eftir efnahagshrunið, og á sér rætur í umræðu við upphaf nýrrar aldar um „gildismat og velferð barna í neyklusamfélagi nútímans“. Enda er neyklusamfélagið og efnahags-hrunið mörgum höfundum bókarinnar ofarlega í huga.

Markmið bókarinnar er að fjalla um siðferðileg álitamál tengd börnum. Tólf höfundar skrifa hver sinn kafla auk formála ritstjóra og inngangsorða Vig-dísar Finnbogadóttur. Höfundarnir tengjast flestir íslensku háskólasamfélagi og eru ýmist af vettvangi heimspeki, guðfræði eða félags- og menntavísinda svo og fulltrúar stofnana sem vinna að velferðar-málum barna.

Bókinni er ætlað að verða að gagni fyrir stefnumót-endar í velferðarmálum. Til að svo verði þarf að fylgja bókinni eftir með kynningu meðal þeirra sem starfa á vettvangi stefnumótunar. Auk þess mun bókin nýttast almenningi og öllum þeim sem láta sig varða velferð barna, ekki síst foreldrum. Hægt er að mæla með því að kennarar í grunn- og framhaldsskólum noti ýmsa kafla bókarinnar í kennslu og samræðum við nem-endar sína.

Það fer einkar vel á því að Vigdís Finnbogadóttir riti inngangsorð sem hún nefnir „Börn eru blessun heimsins“. Vigdís hefur um árabíl gengið fram með góðu fordæmi til að ræða við börn og sýna þeim athygli og virðingu. Vigdís hvetur til þess að hugað sé að uppeldismálum og æsku landsins og bendir réttilega á að æskan bíði ekki því hún verði fyrr en varir fullorðin.

Höfundar tveggja fyrstu kafla bókarinnar, Vil-

hjálmur Árnason og Guðmundur Heiðar Frímans-son, eru prófessorar í heimspeki. Báðir fjalla þeir um sjálfræði, frelsi, menntun og uppeldi og hvað sé farsæld og gott líf.

Vilhjálmur bendir á að hagsæld sé ekki mark-mið en öllu heldur verkfæri til þess að skapa farsæld. Hann mælir með því að uppallendur ræði hugmyndir sínar um frelsið við börnin og sýni sjálfir gott for-dæmi með hegðun sinni. Árangursríkast sé að breyta samfélaginu með því að breyta sjálfum sér og gefa með því gott fordæmi.

Guðmundur Heiðar skilgreinir sjálfræði og veltir fyrir sér hvort „það sé hluti af farsæld í mannlegu lífi“. Hann fjallar annars vegar um sjálfræði sem lýtur að skynsemi og hins vegar þann hluta sjálfræðisins sem er okkar eigin verk. Hann bendir á að sjálfræði sé hæfileiki sem við getum ræktað og beitt til að greina á milli lífs sem vert er að lifa og hins sem er einskis vert. Í uppeldinu felist markmið þess að tryggja að börn læri að beita eigin dómgreind og hæfileikum í ákvörð-unum um eigið líf.

Gunnar J. Gunnarsson, lektor í trúarbragða-fræði, fjallar um rannsókn á lífsviðhorfum og gildis-mati unglunga þar sem ungmennin segja frá því sem skiptir þau máli í lífinu og hvað einkum valdi þeim ótta. Það vekur athygli hve mikils unglingarnir meta samskiptin í fjölskyldunni auk félagskapar við jafn-aldrana en bera jafnframt í brjósti sér óttann við bresti í fjölskyldunni og að missa sambandið við vinina og verða einmana.

Grein Benedikts Jóhannssonar sálfræðings kallast á við aðrar greinar í bókinni um dyggðir og farsælt líf og það að tilheyra hópi. Benedikt veltir því fyrir sér hvort skýra megi orsakir efnahagshrunsins með sjálfsmynd Íslendinga allt frá söguöld og leitar í því skyni í kenningar um dyggðir sem settar hafa verið fram í jákvæðri sálfræði og ber þær saman við gömul íslensk gildi. Líkt og Vilhjálmur bendir Benedikt á að hinum góðu gildum verði best miðlað til komandi kynslóða með góðu fordæmi fullorðinna.

Sigrún Júlíusdóttir, prófessor í félagsáðgjöf, skrifar fróðlega grein sem hún kallar „Tímann og barnið“. Umfjöllun Sigrúnar um tímann er áhuga-verð, hvernig við látum eins og við séum á ofurvaldi hans fremur en að stjórna honum. Í grein sinni fjallar Sigrún um barneignir, foreldraást og umhyggju út frá tímanum og mikilvægi tímans fyrir þroska barnsins en einnig fyrir foreldrana eftir að barn fæðist. Hún bendir á að í barneignum felst áskorun en samtímis áhætta enda sýni rannsóknir að meirihluti nýbak-

aðra foreldra glími við erfiðleika. Hröð þróun og breytingar í samfélagsgerðinni geti leitt til breytinga í gildismati, upplausnar og rótleysis. Sigrún hvetur til samstarfs um aðgerðir sem byrji með öflugri umræðu um viðhorf og gildi.

Salvör Nordal, forstöðumaður Siðfræðistofnunar Háskóla Íslands, ritar um hagsmuni barna út frá álitamálum varðandi tæknifrjóvgun og staðgöngumæðrun. Þar ræðir hún um réttinn til að eignast barn, rétt barna til foreldra og rétt þeirra til að þekkja uppruna sinn. Í kaflanum um staðgöngumæður er velt upp siðfræðilegum spurningum um hagsmuni og velferð konunnar sem gengur með barn fyrir aðra. Þar er bent á þá hættu að meðgangnan verði markaðsvædd og jafnvel þar sem hún sé leyfð á grundvelli velvildar sé hætta á óeðlilegum þrýstingi til að ganga með barn og afhenda það öðrum. Salvör bendir á að þannig sé vegið að rótum skilnings okkar á móðurhlutverkinu og fjölskyldunni og þar með gengið á rétt barna.

Hlustum við á raddir barna? spyr Gunnar E. Finnbogason, prófessor í kennslufræði, og vísar til ákvæða Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna. Börn eiga að vera virkir þátttakendur og eiga þess kost að hafa áhrif en þau eiga einnig rétt á umhyggju foreldra og samfélags. Um þessa tvo póla myndast oft togstreita um sjálfræði barnsins og forræði foreldra. Gunnar fjallar um gildi þess barnslega sem þurfi að varðveita allt lífið til að verða heilsteypt manneskja. Samfélagið þurfi að læra af börnum því að hið barnslega sé dýrmætt.

Hrund Þórarinsdóttir doktorsnemi og Sigrún Aðalbarnardóttir prófessor fjalla um rannsókn á sýn foreldra á uppeldishlutverkið. Þær benda á að uppeldishlutverkið sé ekki einkamál foreldra heldur einnig á ábyrgð samfélagsins. Mikilvægi siðferðilegra gilda komu fram hjá foreldrum í rannsókninni um sýn þeirra á uppeldishlutverkið. Flestir töldu mikilvægast að sýna barni kærleika og væntumþykju. Margir foreldrar vilja styrkja sig í uppeldishlutverkinu og mæla höfundar með fræðslu sem byggist á samræðum og virðingu.

Grein Sæunnar Kjartansdóttur sálgreinis snýr að mikilvægi áhrifa fyrstu árána á börn og framtíð þeirra. Hún leggur áherslu á að þekkingu á þessu sviði hafi fleygt fram og hún eigi að vera leiðarljós í starfi með börnum. Brýnt sé að aðstoða mæður sem eiga erfitt með að tengjast börnum sínum og að sú fjárfesting borgi sig að fullu til framtíðar. Sæunn bendir á hve vandasamt og krefjandi sé að bera ábyrgð á lífi

barns, velferð þess og þroska og að foreldrahlutverkið sé „krefjandi, margslungið og vanmetið“.

Steinunn Bergmann félagsráðgjafi fjallar einnig um mikilvægi tengsla fyrstu árána og ræðir um rétt barna til að njóta verndar gegn ofbeldi og vanrækslu. Hún ræðir um muninn á vanrækslu og ofbeldi og um ýmsar birtingarmyndir ofbeldis. Rannsóknir sýni að hægt sé að koma í veg fyrir ofbeldi og vanrækslu, einkum ef stuðningur er veittur meðan barnið er ungt. Breyta þurfi viðhorfum til þess að leita sér hjálpar. Beiðni um hjálp beri vott um ábyrgð en ekki hjálparleysi og að stuðningur við foreldra miði að því að þeir nái tökum á foreldrahlutverkinu.

Inga Þórsdóttir, prófessor í næringarfræði, leggur áherslu á mikilvægi næringar barna enda hafi hún áhrif á allt lífshlaup þeirra. Börn er sá hópur sem er viðkvæmastur fyrir næringarskort og óhollu mataræði. Inga bendir á að næringarmál sé ekki léttvægt heldur krefjandi málefni sem kalli á þekkingu, styrka stefnumótun og aðgerðir stjórnvalda. Hún hvetur jafnframt til þess að rannsóknir verði efldar svo og umræða um holla næringu og hvernig eigi að bæta stöðu þeirra sem ekki njóta hennar.

Síðustu greinina í bókinni ritar Halldór Reynisson prestur um andlegt líf barna og gerir þar greinarmun á andlegu lífi og trúarbrögðum. Andlegt líf sé augljósara hjá börnum en fullorðnum. Halldór bendir á að vilji maður rækta siðferði meðal barna beri að rækta gildismat sem byggist á andlegu lífi þeirra. Siðferði og andlegt líf verði ekki aðskilið. Í skynsemishyggjunni sé ruglað saman því barnslega og því barnalega, „því tæra og heila í sinni barnsins við skynsemisskort“. Halldór lýkur umfjöllun sinni á því að benda á að okkur beri að taka meira mið af andlegu þroskaferli barnanna við menntun þeirra.

Lára Björnsdóttir

Frumkvöðlastarf er mikilvægt í félagsráðgjöf

*Valgerður Halldórsdóttir, MA, félagsráðgjafi,
ræðir við Guðbjörgu Eddu Hermannsdóttur og Sigurlaugu
Hauksdóttur, Félagsráðgjafa ársins 2012*

**Guðbjörg Edda
Hermannsdóttir,**
*MA, skólafélagsráð-
gjafi Seláskóla*

**Sigurlaug
Hauksdóttir,**
*MA, félagsráðgjafi
hjá Embætti
Landlæknis og á
LSH*

Verkefnið „Tölum saman – samskipti foreldra og ungs fólks um kynlíf“, sem Guðbjörg Edda Hermannsdóttir og Sigurlaug Hauksdóttir hafa þróað ásamt Dagbjörtu Ásbjörnsdóttur mannfræðingi, hefur hlotið verðskuldaða athygli allra þeirra sem láta sig kynheilbrigði ungs fólks varða. Meginmarkmið verkefnisins er að byggja brú á milli foreldra og unglunga í umræðunni um kynlíf. Að sögn þeirra Guðbjargar og Sigurlaugar er mikilvægt að umræða um kynlíf sé eðlilegur hluti af uppeldinu, en með því leitast þær meðal annars við að sporna við klámvæðingunni sem því miður er allt of áberandi hér á landi. Fræðslan á sér stað í 7.-10. bekk grunnskóla, og ýmist þiggja foreldrar og unglingar hana saman eða hvor hópur fyrir sig. Þátttakendur fá jafnframt bæklinga í hendur sem þær hafa samið, annars vegar fyrir foreldra, hins vegar fyrir unglunga. Nefnast þeir „Samskipti foreldra og barna um kynlíf“ og „Kynlíf – unglingar“. Frá árinu 2002 hafa þær stöllur haldið hátt á annað hundrað fyrirlestra í skólum og engin lát er á eftirspurn enda þörfin mikil að þeirra sögn.

Kveikjan að verkefninu

Kveikjan að verkefninu var sú að í starfi sínu sem

félagsráðgjafar höfðu þær unnið með ungu fólki sem var að takast á við neikvæðar afleiðingar kynlífs. Sigurlaug starfaði með HIV-smituðum og á Neyðarmóttöku vegna nauðgunar þar sem leiðir þeirra Guðbjargar lágu saman. Guðbjörg starfaði þá á Kvinnasviði Landspítalans með verðandi ungum mæðrum og konum sem voru að koma í fóstureyðingu. Með verkefninu vilja þær efla umræðu foreldra og unglunga um kynlíf og auðvelda þannig ungmennum að leita til foreldra sinna eftir stuðningi ef á þarf að halda, t.d. vegna ótímabærrar þungunar eða nauðgunar. Viðtökur hafa verið framar björtustu vonum.

Við þurfum að vera lausnamiðuð

Þegar rétt er við Guðbjörgu og Sigurlaugu leynir

Hvers vegna þurfa börn og unglingar að fræðast um kynlíf?

„Kynlíf er eðlilegur hluti af lífinu. Kynfræðsla fyrir börn og unglunga gerir þeim betur kleift að takast á við eigin tilfinningar og taka ákvarðanir sem stuðla að eigin kynheilbrigði. Með aukinni fræðslu eru unglingar betur undir það búnir að takast á við þann félagslega þrýsting sem er í umhverfinu og þeir eru líklegri til að geta myndað gott og heilbriggt ástarsamband í framtíðinni. Þekking á kynlífi getur hjálpað þeim að vernda sig gegn kynferðislegri misnotkun og fyrir því að misnota aðra.“

Úr bæklingnum *Samskipti foreldra og barna um kynlíf*